

»Induktologija« — znanje o vplivanju na kazensko dvojico*

Janez Pečar**

Lucrum unius est alterius damnum.
(Korist nekoga, pomeni škodo za drugega.)

Človeštvo se je v svoji zgodovini še do nedavnega zanimalo predvsem za storilca kaznivega dejanja in v »kriminalni dvojici« ni videlo morebitnega prispevka oškodovanca. Dolgo časa je na razmerje storilec—žrtev gledalo črno-belo in šele kasneje so v ustreznih znanostih prišli do spoznanj, da je med obema skrajnostma še neskončno veliko odtenkov; prej so v literaturi pisali o pomenu oškodovanca za nastanek dejanja, kot pa mu v posameznih znanostih dali ustrezen poudarek.

Žrtev kaznivega dejanja je šele kasneje postala druga stran obraza, ki se nam kaže v raziskovanju in ugotavljanju razmerij obeh strani v kazenski dvojici. Ta stran je toliko bolj pomembna, če je treba raziskovati skrivnosti ljudi, ki so živeli skupaj in so njihovi stiki določeni z nastajanjem čustvenih in gmotnih vezi in povrhu še z njihovimi osebnostmi. Zato pravi Schultz:¹ »Napadalec in žrtev nista vedno nasprotna, napadalec ni vedno kriv in žrtev ni vedno nedolžna.« Toda v življenju in v razmerjih med ljudmi, tudi v kriminalni par vstopajo še druge osebe, ki pogosto niso brez pomena in vlog.

Ti »tretji«, ki smo jih imenovali »vpleteni«, dopolnjujejo predstavo o razvoju biopsihosocialnih razmerij kakorkoli sodelujočih v kaznivem dejanju. Nastajajo in imajo svoje vloge skoraj pri vseh dogodkih, ki niso izključno posledica razmerij med vlogo storilca ali vlogo žrtve (če ravno je na eni ali drugi strani več udeležencev).

Po tem »modelu« se razmerjem med žrtvijo in storilcem pridružujejo še vloge vpletenih z njihovimi tako ali drugače spoznavnimi sestavinami prispevanja, ki sta jih prezrla tako viktinologija kot kriminologija, ne pa kaznovalno pravo.

Iz spoznanj kriminologije in viktinologije, kazenskega materialnega prava in deloma nekaterih drugih disciplin, ki jih kakorkoli uporabljamo za pojasnjevanje človeškega odklonskega ve-

denja, je bilo mogoče ugotoviti, da so »vpleteni« kot smo jih operacionalno poimenovali v nepravilnih znanostih res še nenačeto vprašanje. Nihče jim ne pripisuje posebne pozornosti. Kriminologija in viktinologija se končujeta s kriminalnim parom, razen tega, za ti dve znanosti ne obstoja skoraj ničesar drugega. Ta vrzel je v interpretaciji dinamičnosti interakcij med trpečim in njegovim storilcem tako flagrantna, da je mogoče protagonistom mnogih, sicer zanimivih, ustvarjalnih, teoretično domiselnih in še kako drugače hvalevrednih pisanj očitati, da kriminalnega življenja ne poznajo dovolj dobro.

Mi želimo dokazati, da korenin ali vzročnosti za kaznive posledice pogosto sploh ne gre iskati samo v razmerjih med storilcem in žrtvijo, ampak tudi izven njiju in da sta neredko sredstvo ali igrača tretjih, ki so ključ za razumevanje življenja kazenske dvojice, če je to sploh lahko še kazenska dvojica. Ta dva največkrat sploh ne bi bila to kar sta postala, če ne bi bilo drugih, ki so ju potisnili v to, da so iz njiju napravili to kar sta, in če ne bi bilo tretjih oseb, sploh ne bi bilo posledic, kakršne so nastale.

Za naš namen smo pregledali 6116 kazenskih zadev, kar je pomenilo vestno, toda utrudljivo branje več deset tisoč strani besedila, da smo našli 572 dogodkov, v katerih je bil udeležen kdo, ki smo ga prišteli med »vpletene«. Sodno identificirani pomagačev, napeljevalcev in organizatorjev je bilo med 6116 zadevami le 51 ali 0,9%, kar je zanemarljivo majhno število, ki sploh ne more predstavljati gradiva za analizo in posploševanje. Med »sodno« ugotovljenimi vpletenimi je prišel na 121 kazenskih zadev le po eden. Zato smo se morali opreti na naš izbor.

Eno samo raziskovanje ne more odkriti vse »resnice«, ker gre pri tem za pomembno etiološko in fenomenološko problematiko, za različna viktinološka, kriminološka, psihološka, sociološka in nekatera druga spoznanja, pa za analizo psihodinamike razmerij, ne le kriminalnega para, ampak vsaj »kazenske trojice«, za razne odnose v družbeni realnosti itd. tja do tipologije vpletenih. Zato se z njimi odpira novo, docela nedotaknjeno področje bodisi viktinologije bodisi kriminologije, ali pa se nakazuje docela nova disciplina, poleg obeh imenovanih.

1. Kazenskopravna izhodišča

Kazensko pravo si skuša s teorijami o udeležbi v ožjem smislu predvsem ustvariti meje kaznivosti. V tem so njegove teorije bolj ali manj

* Ugotovitve tega sestavka izhajajo predvsem iz raziskovanja z naslovom »Vloga vpletenih v viktinološko kriminodinamiki kazenske dvojice«, ki ga je opravil pisec. Raziskava je del programa »Raziskovanje deviantnosti na Slovenskem«, ki ga izvaja Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani v okviru »URP Gospodarski in politični sistem SFRJ (5.2)«, za katerega se sklepajo pogodbe z Raziskovalno skupnostjo Slovenije.

** Janez Pečar, dipl. pravnik, doktor znanosti, redni profesor za kriminologijo, Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani, Trg osvoboditve 11.

¹ Schultz, s. 136—137.

restriktivne in prilagojene določenemu praktičnemu namenu. Z njimi se želi naravnovati represijo le na določene ljudi, ki so morda res pozornosti najbolj potrebni. Nas pa zanimajo tudi etičnost, moralnost, čustvenost, dominantnost, manipulativnost in drugo v vlogah vpletenih in sodelujočih. Torej znatno širša problematika, s čemer pa ni rečeno, da se ne prekriva s kakšnim področjem, ki sicer sodi v kaznovalno sfero.

Kazenskopravno približevanje resnici o udeležbi je seveda samo ena izmed možnosti zvedeti o sodelovanju pri kaznivem dejanju kaj več in nedvomno samo za prav določen namen. Ta namen je jasen. Onemogočiti, da bi represija zadela preširok krog sodelavcev in pripraviti določene razmejitve med tistimi, ki za to pridejo v poštev od tistih, ki naj ostanejo zunaj njenega kroga in nedotaknjeni. Toda to je namenjeno za kazenskopravno rabo v družbenem (državnem) nasilju in prisili zoper tiste, ki kršijo njene norme, kar pa ni edina možnost obravnavanja sodelujočih pri kriminaliteti. Morda je res zadnja najbolj potrebna, neizogibna in nujna, še posebno ker uporablja sredstva za vzdrževanje ravnovesja v domnejni pravičnosti in zakonitosti po eni, in možnosti za popraviljanje škode na drugi strani.

Toda, če je človeštvo začelo obravnavati to problematiko na skrajnem koncu ukrepanja zoper kriminal vpletene posameznike, je seveda pričakovati, da bo od tod treba proti lažjim oblikam sodelovanja prav tako še marsikaj spoznati in doseženo znanje oblikovati v določene posplošitve in teorije, čeravno ne s kazensko pravnih zornih kotov. To zadnje verjetno toliko manj, ker je brezsmiselno razširjati področje represije na neznatnejše pojave kriminalitete in deviantnosti.

S tem pa seveda nakazujejo razmišljanja v druge smeri in sicer predvsem:

— katere znanosti in lotevanja lahko še pripomorejo k pojasnjevanju vloge »vpletenih« v tistem delu, ki ga v kazenskem pravu imenujemo udeležbo v ožjem smislu,

— kako zastaviti iskanje resnice o njih, s kakšnim inštrumentarijem, s kakšnih zornih kotov in za kakšen namen,

— kaj doseči z novimi spoznanji, kajti kazensko pravo obsega le določeno problematiko, priznati mu gre, da se je tega lotilo prvo, da opravlja svoj namen in ga v tem kaže posnemati na drugih področjih in ne končno,

— kaj početi s tistim, kar bi spoznali na premici tistega, kar je ostalo izven kazenskopravne sfere, ki je razmeroma ozko področje.

Zaradi svojega namena je kazensko pravo ostalo v mejah določljivosti udeležbe v kolikor-toliko merljivih prispevkih v kaznivo dejanje »vpletenih« oseb. Menimo pa, da bi morali vloge »vpletenih« raziskovati tudi z zornega kota njihovih psihičnih prispevkov, z vidika čustvenih vplivov, dominacije in manipulacije z drugimi in prenekaterih drugih načinov oblikovanja, tako storilca kot žrtve kaznivega dejanja.

Kazensko pravo se posveča le določenim vprašanjem. Še zlasti pa praksa ni kdo ve kako naravnana na »vpletene«, ker sta v **središču njene pozornosti storilec in dejanje, še oškodovanec ostaja močno v ozadju**. Če bomo z našim razmišljanjem vsaj malo prispevali k drugačnim naravnostim, bo doseglo svoj namen, čeprav nam sploh ne gre za to, da bi razširjali obseg t. i. »kriminalne cone«.

2. Skupinska psihodinamika v razumevanju viktimokriminogenega ciklusa z »vpletenimi«

Človeško vedenje je sicer le zunanji izraz in navidezna dejavnost posameznika, v resnici pa je vendarle največkrat posledica različnih vplivov nanj, da je takšno kakršno je. To pomeni, da skoraj nihče v svojem vedenju ni determiniran sam po sebi in sam zaradi sebe, ampak **delujejo nanj predvsem drugi**, s katerimi se družijo, nenazadnje tudi zaradi storitve kakšnega kaznivega dejanja.

Življenje je tudi pri kriminalu preveč zamotano, da bi smeli preučevati posameznika posebej in izoliranega od drugih v njegovem okolju. Zato potrebujemo mimo kriminologije in viktimologije za naš namen še druga znanja, predvsem s področja psihologije. Le-to zanima skupinska psihodinamika in interakcije v skupini, ki so neredko zelo zapletene in vplivajo nanje razni **snovalci, spodbujevalci, organizatorji, voditelji in gospodovalci**. Po drugi strani pa zopet srečujemo v skupinah podredljive, zmanipulirane, obrobne in drugačne. Vsi niso enaki ter moč in vplivnost posameznika različni. V skupini delujemo vedno v relacijah z drugimi. Vsakdo ima svoj posamični in skupinski (ali celo družbeni) položaj in s tem različne možnosti samorealizacije. Ta se lahko izraža tudi s kriminalom in nas zanima predvsem to vprašanje vendar

z zornega kota vlog »tretjih oseb« (vpletenih), ki se tako ali drugače vključujejo s storilcem ali z žrtvijo in drugimi vlogami v skupinsko dinamiko.

Delovanje v skupini je naše osrednje vprašanje. To toliko bolj, ker je zelo veliko konfliktnosti in deviantnosti v človeških primarnih in sekundarnih skupinah, ki niso od danes do jutri. Ker morajo skrbeti za razne biološke, psihične, gmotne in druge potrebe, je sožitje v njih še kako pomembno. Skupine lahko delujejo tudi slabo in kot take negativno vplivajo na posameznika ali posameznik na skupino.

Pri kaznivih dejanjih, pri katerih sta udeleženi dve ali več oseb, se pogosto dogaja, da ima nekdo večjo vlogo od drugih. **Vpliv na druge** se kaže kot posebna okoliščina, ki se pri sodnem obravnavanju kaznivega dejanja pogosto zabriše zaradi zamotanega ugotavljanja in ocenjevanja prispevkov, zlasti v primerjavi med enim in drugim. Kajti moč in vpliv sta različno vidna, različno merljiva in odvisna. Zato ostaja še dosti »skrivnosti«, s katerimi se, posebno glede psihičnih prispevkov, čustvene udeležnosti, manj razumljivih vzrokov v človeku ali delovanja pod stresu in frustracijami itd., ukvarjajo nepravne discipline.

Razmerja med ljudmi so odvisna od raznih občutkov kot so sramovanje, krivda, samospoštovanje, od vrednost, stopnje socializacije, prevladujočih norm in standardov vedenja, skupinskih norm v katerih posameznik deluje, grupne sestave, stikov iz »oči v oči«, sprememb v skupini itd. V skupini se uveljavlja vsak posameznik s svojo avtoriteto. Le-ta je povezana² z vplivom, vodenjem, bodrenjem, močjo, hierarhijo itd. **Avtoritete pa so različne**, odvisno ali gre za družino, soseso, šolo, delovno organizacijo itd. Zato se avtoriteta kaže kot odnos med ljudmi, v katerem ima nekdo večjo moč kot drugi. Avtoriteta temelji na bolj ali manj svobodnem sprejemanju podrejenosti, hkrati ko se mora neprestano potrjevati.³ Te okoliščine so zlasti pomembne za spoznavanje mehanizmov interakcije, v kateri nekdo pripelje drugega do situacije, v kateri stori kaznivo dejanje, kar dokazuje, da je imel vpliv in moč, s katerima je motiviral ostale, da so mu sledili oziroma, da so storili nekaj kar je želel doseči.

V skupini je mogoče zadovoljevati prenekatero psihofizične in socialne potrebe nenazadnje tudi z melegitimnimi sredstvi in načini ali prihajati

do nezakonitih ciljev. V skupini, ali z združevanjem, prihajamo do zamisli, na katere se sicer sploh ne bi spomnili. V skupini si ljudje med seboj izmenjujejo izkušnje, ohrabrujejo, dopolnjujejo, dele odgovornost itd., zaradi česar prihaja do dejanj, ki jih posameznik ne bi storil, ker nima morebiti dovolj znanja, sposobnosti, poguma in še marsičesa.

Take skupine so zlasti: družina, sorodniki, prijatelji, sosede, sostanovaleci itd. Veliko sporov in konfliktov ter spopadov nastaja na delovnem mestu, med sosedi zaradi meja in med ad hoc nastalimi skupinami na kakšnih zabavah, v gostilnah, na javnih krajih itd. V konfliktu so vsebovane zlasti psihološke plati, ki izhajajo iz frustracij udeležencev, ki goje določena pričakovanja, ali pa izhajajo iz čustev ogroženosti, ker nekdo komu krati neko potrebo. Temelj sporov, spopadov itd. je torej v neujemanju pogledov na vprašanja vsakdanjega življenja. Zato se konflikti v skupini, med skupinami ali med posamezniki pojavljajo povsod, tudi zaradi različnih interesov. Vprašanje je, kako jih ljudje med seboj rešujemo, sporazumno in tako, da vsak nekaj popusti, ali z nasiljem in na škodo drugega.

V skupinah se razvijajo posebna razmerja, kajti nastanek kaznivega dejanja, zaradi katerega je skupina sploh zanimiva, je odvisen od določenega kolektivnega vzdušja in določenega sodelovanja. Ker kaznivo dejanje ni vedno posledica enega samega udeleženca, marveč od skupinske dejavnosti vsaj dveh, če ne več lahko govorimo o »kazenski trojici«. Z njo imamo že opravka kadar se tretja oseba vključuje ali pridružuje diadičnim komunikacijam kot nekakšnemu prvotnemu razmerju »para« (storilca ali žrtve). **S trikotnimi razmerji se začenja naše zanimanje** za probleme v stikih med ljudmi predvsem kadar gre za pomembne vloge, ki jih imajo »tretji« kot **podpihovalci, snovatelji, pomagači, napeljevalci, spodbujevalci** itd.

V trikotnih ali celo večkotnih razmerjih med ljudmi (neodvisno od trajnosti skupine) navadno potekajo psihodinamični procesi vseh z vsakim, ali vseh z enim od njiju tudi v pomenu **ogrožanja, varovanja, tekmovanja, pozornosti, nasprotovanja** itd., tja do **dominacije** na eni oziroma **podrejanja** na drugi strani in na način, da »socialne reakcije niso omejene na eno samo osredotočenje pozornosti, ampak vsebujejo sodelujoče odgovore na mnogotere vzpodbude«.⁴ Kriminal je torej pogosto rezultat interakcij med

² Ule, M., s. 69.

³ Prav tam, s. 72.

⁴ Danziger, s. 94.

ljudmi in ne le posamična dejavnost obdolženca in še morebiti njegovega oškodovanca, ki v teh vlogah prihajata na sodišče.

3. Razmerja »vpletenih« s »kazensko dvojico«

a) Interakcije

Razmerja »vpletenih« s kriminalno dvojico so različna in odvisna od udeležbe na obeh straneh ali le pri enem izmed obeh v kriminalnem paru, to je, ali pri storilcu ali pri žrtvi. Četudi različne in pogosto zelo nejasne oziroma nedoločljive pa so vendarle **najpogostejše naslednje interakcije.**

— Vpleteni je v razmerju le z enim v kriminalnem paru, bodisi s storilcem bodisi z žrtvijo.

— Vpleteni sodeluje z obema.

— Vpleteni je sploh neznanec — bodisi za oba, bodisi za tistega, na katerega strani se vpleta.

— Vsakdo v kriminalnem paru ima svojega vpletenega (ali celo po več).

— Vpleteni je (ali so) v skupini v kateri pride do medsebojne viktimizacije.

b) Poznanstvo s »parom«

V našem vzorcu je bilo kar 53,1% ali 307 od 572 zadev takih, pri katerih so imeli vpleteni razmerje z obema v kriminalnem paru ali so bili vsaj **poznani med seboj že od prej.** Njihove komunikacije so torej potekale tako z žrtvijo kot s storilcem kaznivega dejanja. To gotovo potrjuje spoznanje, da je **»vpletenost« funkcija komunikacij med ljudmi.** Ali drugače povedano, bolj ko so stiki med ljudmi pogosti, intimni, raznovrstni in socialno utemeljeni, večja je možnost interakcij, ki se tako ali drugače izražajo v odklonskem vedenju ali vsaj v prispevkih zanj. Tretjih oseb, ki so se poznale samo s storilcem, je bilo pri 239 ali 41,8% dogodkih. Interakcije med storilcem in vpletenim so torej predvsem dvosmerne, čeprav storilec v velikem številu primerov vzdržuje stike tudi z žrtvijo, kolikor gre za personalizirana razmerja. Toda pojavljajo se tudi kazniva dejanja, v katerih žrtev dostikrat sploh ni fizična oseba, ampak družbeno premoženje ali kaka pravno varovana dobrina, ki jo oba ogrožata. Med 6116 sodnimi kazenskimi zadevami smo ugotovili udeležbo tretjih oseb pri 572, toda dejavno vpleteni na strani žrtev so bili le pri 6 primerih ali to očitno kaže na pomanjkljivost zbiranja dejstev, pomembnih za

kazenski postopek. **Dejavni udeleženci na strani žrtev pretežno ostajajo nevidni.** Zelo malo vemo o tem kakšni so njihovi prispevki, da je bil njihov varovanec viktimiziran od drugih. Pokazalo se je, da sodno gradivo ne razkriva njihove vloge, kakršna je v resnici. Morda pa se vpleteni na strani žrtve vtikajo v kriminalni par bolj, če ima tudi nasprotna stran svojega »vpletenega«? V 23 zadev pa so bili vpleteni neznanci (ali 4% od 572). **Neznanci** — kot »vpleteni« — **odpirajo** v socialni psihologiji oziroma psihologiji kriminalnega para **zanimivo skupino.** Pozornost privlačuje njihov vpliv na dvojico, ki se zapleta pretežno v trenutne konflikte predvsem zaradi njihove pobude in prispevkov. To pa pomeni, da se pred dogodkom, med njimi v glavnem niso razvijale nobene interakcije.

c) Lastnost razmerij

Vpleteni so v razmerju do kriminalne dvojice v nekaterih primerih člani skupine, v drugih pa se pojavljajo v docela drugačnih odnosih, vsaj z enim od njiju. Njihove relacije do oškodovanca ali do storilca so lahko različne kakovosti. Med tem, **ko so lahko enemu vse, so drugemu lahko popolnoma nič.** Toda veliko večje število oseb, ki imajo vloge vpletenih, smo ugotovili kot poznane storilcu. Značilno je, da jih sodno obravnavanje registrira dosledneje in zaradi tega postajajo bolj vidni od tistih, ki so imeli kakršnakoli razmerja tudi z žrtvijo ali samo z žrtvijo. Po lastnosti razmerij so na obeh straneh kot »vpleteni« na prvem mestu zakonec, starši in družinski člani, na drugem znanci, na tretjem pa sosed, sostanovalec, in sovaščan pri poznanstvu z žrtvijo, oziroma sodelavci storilcev. Ta in ostala razmerja kažejo in potrjujejo, da je **»vpletanje« predvsem posledica že vpeljanih odnosov med ljudmi.** Za »vpletenost« v kakršnikoli kriminaliteti, razen pri tisti, ki je izrazito situacijska in trenutna, je potrebno prejšnje medsebojno poznavanje, vplivanje, sodelovanje in neredko tudi pripravljanje, da bi lahko nastala nevarnejša posledica.

»Neznanci« se pretežno vpletajo le v nasilniški kriminal, kot so umori, telesne poškodbe in nasilniško obnašanje oziroma izjemoma v premoženjska kazniva dejanja.

d) Motiviranost

Vpleteni se vmešavajo predvsem v razmerja znancev in so posebnost lastnosti, ki se razvijajo med prav določenimi ljudmi, ki imajo že tako določen namen združevati se, bodisi v primarnih

bodisi v sekundarnih skupinah kot so: družina, sorodstvo, soseska, pri delu itd. To tudi pomeni, da je **vpletanje v razmerja drugih normalnost v človeških komunikacijah** in se začneja s čisto navadnim poznanstvom tja do tesnih stikov v družini, ljubezni ipd.

Zato je tudi docela vsakdanje, da njihovo »vpletanje« **vodi določena motiviranost**. Četudi niso vedno glavni dejavniki pa so pri tem pomembni udeleženci, ki napeljujejo na določeno motiviranost drugih ali dele svoje motivacije z drugimi docela enakovredno ali kot podporo, včasih prevzemajo pobude v svoje roke, na način, v katerem postajajo glavni protagonist dejanja, le da so drugi prevzeli njihovo vlogo in namesto njih uresničili njihovo zamisel, potrebo, cilj, namen itd. Prav v tej zadnji vlogi je skrita njihova največja nevarnost, ker ostajajo v ozadju, skriti za kom v kriminalnem paru, ki namesto njih nosi glavno odgovornost, dosežke pa neredko požanjejo vpleteni. Prav o psihičnih prispevkih, vpletenih v kazensko dvojico, pa je le malo ali skoraj nič strokovnih podatkov in pojasnil. V tem pa vidimo glavni problem za razumevanje tega področja.

Vpleteni včasih ravnaajo tako kot drugi pričakujejo od njih glede na socialne vloge, ki jih imajo kot družinski člani, kot delavci v svoji delovni organizaciji, kot posamezniki s svojim statusom na družbeni lestvici, v socialnem okolju itd. Lahko so potisnjeni v ospredje, da morajo reagirati skladno s svojim poklicem, položajem, odgovornostjo itd. Kdaj pa kdaj posnemajo svoje vzornike, igrajo varuhe in zaščitnike itd. Ne tako redko celo prevzemajo iniciativo, ki ima pomen storilčevega delovanja, dejanje pa kasneje namesto njih opravi nekdo drug. Glede na to se postavlja vprašanje, koliko je v sodelovanju »tretjih« in v njihovih prispevkih tudi prizadevanj za morebitno samorealizacijo.

V kakšnih smereh se razvija njihova motiviranost? Ne glede na udeležbo na katerikoli strani, je **koristoljubnost** izmed vseh vrst motiviranosti **na prvem mestu**, oziroma prizadevanje za neke koristi je bilo najpogostejši razlog za udeležbo vpletenih pri nekaterih vrstah kriminala. Takoj za njo je **nastopaštvo in agresijam** podobna motiviranost. Skupno izhodišče vseh v to zvrst upoštevanih namenov (vpletanja) je nekakšna, iz agresivnosti izhajajoča dejavnost, v kateri imajo posamezniki pred očmi predvsem sebe, svoj interes, svojo osebnost itd., s katerimi so v socialnem okolju skušali poudariti svoj cilj. Nasilje in agresija pa nasploh ustvarjajo pri

soljudeh potrebo po istovrstnem odzivanju, tako da bi lahko rekli, da imajo vpleteni v takih položajih nemajhen prispevek v etiologiji nasilja in pri oblikovanju »kriminalne dvojice«.

Kazuistika dokazuje, da so vpleteni po svoji osebnosti po eni strani dominantni, avtoritativni, nasilni itd., prav tako pa se po drugi pogosto identificirajo z interesi bodisi žrtve bodi oškodovanca ali delijo z njima iste usode v zakonski zvezi, v družini, v sorodstvu, v sosesčini, pri zabavi in razvedrilu in še kje. Od tod nastajajo položaji, da vpleteni ustvarjajo razmere, v katerih se neredko drugi »tolčejo« za tisto, kar so sami načeli zaradi različnih vzrokov. Zato je marsikaj skrito za nasilnostjo kot najbolj na zunaj vidno manifestativno lastnostjo.

Po količini udeležbe vpletenih v »kriminalni par« zaradi **škodoželjnosti, nevoščljivosti, nesoglasja, prepirljivosti, maščevalnosti, sovraštva itd. so le-ti na tretjem mestu** motiviranosti. Maščevalnost, sovraštvo itd. so verjetno najbolj nizkotni nagibi, ki se pogosto seveda ne končujejo samo s fenomenološkimi razsežnostmi svoje narave, marveč gredo od tod dlje tudi v druge oblike izražanja nenaklonjenosti do enega ali obeh v paru. In to z nasiljem, agresijo, poškodovanjem reči, vplivanjem na druge, da store kakšna kazniva dejanja ipd.

Zelo pestri, toda nič manj nevarni so **razlogi povezani z neustreznim opravljanjem delovnih dolžnosti**. »Vpleteni« so navadno sodelavci, čeravno jih v pravnem pogledu ne bi mogli označiti kot sotorilce in pogosto ne kot pomagачe in napeljevalce, pa s svojo navzočnostjo, tihim pristajanjem, indolentnostjo, neaktivnostjo, malomarnim odnosom do dela in neodgovornostjo, če ne z lažno solidarnostjo, ustvarjajo razmere, v katerih prihaja do kriminala. Najpogosteje jim ni mogoče naprtiti kazenske odgovornosti, toda moralno so vsekakor soodgovorni za pojave, ki jih drugi store v njihovem okolju. Najpogosteje res nimajo neposredne koristi, marveč predvsem omogočajo škodo na družbenem premoženju, ki ni majhna.

Ljubezenski in spolni motivi niso tako redki. Značilen in verjetno najbolj splošen model komunikacij te vrste, je tako imenovani »ljubezenski trikotnik«. Čeprav so, sicer dosti bolj redko, še kakšne druge variante, z večjim številom udeleženih ljudi kot je trojica, pa je potrebno poudariti, da so »trije« najbolj pogost slučaj, v katerem nastane spopad. Vpleteni v kazensko dvojico je najpogosteje tisti, za katerega se borita. Ima dominantno vlogo. Pogosto celo vzdržuje

razmerja z obema, pozna oba, z njima manipulira in to telesno in čustveno, lahko je gospodar obeh, ali samo enega od njiju. Včasih stoji ob strani ali pa vpliva na kakovost razmerij.

Med **ostalimi motivi** so: dobronamernost, usluga in pomoč, npr. pobude v zvezi z nasilnimi vselitvami ter nagibi povezani s ponarejanjem čekov in listin, sorodni koristoljubnosti.

e) Posledice

Posledice vmešavanja v »kazensko dvojico« so pri 572 dogodkih prinesle predvsem korist storilcu (33,4 %) in »vpletenemu« (32,7 %), pa tudi škodo vpletenem (10,8 %). Delovali pa so tudi v korist žrtve (8,4 %). Druge možnosti so le maloštevilne in jih ne omenjamo posebej.

Sodelovanje v »korist« na strani storilca, se kaže v različnih oblikah kot pomoč, napeljevanje, omogočanje, vzpodbujanje, hrabrenje, nudenje priložnosti ali ustvarjanje situacij, ki tudi v psihološkem smislu usmerjajo storilca k prav določenemu ravnanju. Vpleteni so največkrat sorodniki, prijatelji, znanci in sploh osebe, ki se med seboj poznajo in pogosto spodbujajo. Storilec kot izvajalec je pogosto »lutka« v njihovih rokah, je človek, ki počenja nekaj, kar bi vpleteni hoteli delati. Storilec zanje stori nekaj zaradi tega, ker vpleteni nanj tako delujejo zaradi zaupanja, tovarištva, solidarnosti, prijateljstva. Največ vpletenih na strani storilcev je predvsem pri telesnih poškodbah in tatvinah. Za njima sledi gospodarski kriminal in goljufije, poškodovanje tuje stvari in verbalni delikti.

»Vpletanje« pa je zelo pogosto tudi **sebično ravnanje, egoizem, nastopaštvo, izkoriščanje, zlorabljanje** in še marsikaj drugega, tja do altruizma na drugi strani skrajnosti, ki pa se včasih nesrečno konča ali pa v skladu s splošnimi moralnimi normami oziroma veljavnimi pravnimi pravili.

Vpleteni »dela« tudi v korist žrtve, vsaj tako se izkaže pri tehtanju posledice, čeravno se to ne dogaja pogosto. Pomembno je naslednje: da so pri tem predvsem napeljevalci, ali pa se razlogi za konfliktnost sploh začno zaradi njih in da so posledice njihovega vpletanja povprečno hujše. In če je tako, potem so bolj prispevali k viktimološkemu ciklusu kot tisti, ki so postali žrtve. Tega pa viktimologija še ne upošteva.

Razplet dogodkov pa se včasih obrne tako, da **pade posledica** ali del posledic **tudi nanje**. To pomeni, da tudi sami čestokrat potegnejo krajši konec in čeprav niso žrtev v pravem pomenu besede (ker je žrtev nekdo drug) jo pogosto »sku-

pijo« za druge. Dogodki, bodisi med ljudmi, ki stalno živijo skupaj bodisi, da so njihovi stiki le bežna in slučajna srečanja so včasih nepredvidljivi in s svojimi sestavinami tako zapleteni, da se ni mogoče izogniti posledicam. Zato se zgodi, da je **postal vpleten nekdo, ki bi sicer moral biti žrtev ali storilec oziroma storilec in žrtev sta postala to, kar bi moral biti samo vpleteni.**

4. Udeležnost pri posameznih skupinah kaznivih dejanj

Udeležba vpletenih je najmočnejša tam, kjer so tudi stiki med ljudmi najštevilnejši in kjer ljudje vstopajo v medsebojna razmerja na temelju čustvenosti in drugih razlogov, ki so pomembni, če ne odločilni. Zato je najpogosteje predvsem **skupina tista, v kateri se razpletata tako viktimološki ciklus, kot njemu ustrezna kriminodinamika**. Vpletenost je najbolj razširjena pri tistih kaznivih dejanjih, ki so najbolj personalizirana. To pa je kriminaliteta zoper življenje in telo ter zoper čast in dobro ime. Obe vrsti predstavljata kriminal nasilja oziroma agresijo človeka nad sočlovekom, v hujši ali milejši obliki. Vseh drugih pojavov z vpletenostjo je znatno manj, čeprav vendarle so, toda tako ali drugače potrjujejo, da je **vpletanje, vmešavanje, udeležba, sodelovanje itd. mogoče, ne le v katerikoli človeških stikih, ampak tudi pri kakršnekoli kriminalu**. Povsod ima lahko svoj interes poleg storilca ali žrtve še kdo drug.

Fizična nasilnost. Nasilje je v bistvu uveljavljanje kakih koristi ali interesov zoper drugo osebo, ali zoper nasprotnika in je staro toliko kot človeštvo. Pomeni drugemu vsiliti svojo voljo, ga onesposobiti ali celo uničiti. Nastaja posamezno ali skupinsko. Motiviranost zanj je iskati v zadovoljevanju določenih potreb, tako materialnih, psihičnih in drugih. Vpleteni v fizično nasilje kazenske dvojice pogosto nimajo tako majhne vloge. Zato pade včasih odgovornost (toda najpogosteje ne kazenska) za nastanek pojava bolj nanje kot na storilca, ki je dokončal, kar so začeli. Očitni so tudi njihovi prispevki v psihičnem smislu, ko s svojim ravnanjem, zadržanjem, odnosi itd. do obeh v poznejšem paru oblikujejo njuna razmerja in prisilijo zlasti storilca k maščevanju ali povračilnemu napadu.

Besedno (verbalno) nasilje. Le majhen del prihaja pred kazensko pravosodje, odvisno od tolerantnosti ljudi med seboj. Lastnost biti verbalno

ogrožen je predvsem domena ljudi s stalnimi in tesnejšimi stiki. Čeravno ni malo konfliktov, ki imajo za posledico verbalno nasilje med kazensko dvojico in jih vzpodbujajo ljudje od strani na kateremkoli področju človeškega življenja in iz številnih razlogov, se iz sodne kazuistike kaže, da so spori zaradi ljubezni, lastnine in spolnosti vendarle najštevilnejši in v ospredju.

Spolno nasilje. Nasilje se pogosto začne s spolnostjo, ali spolnost konča z nasiljem, kolikor oboje ni ves čas medsebojno pogojeno in prepleteno. Vpleteni, čeprav jih zlasti pred kazensko pravosodje prihaja zelo malo, morda tudi zaradi sramežljivosti žrtev spolnih deliktov, se na tem področju pojavljajo kot pomagači, napelejalci, oziroma ustvarjalci ustreznih situacij ali spodbujevalci.

Vmešavanje pri upiranju uradnim osebam. Upiranje uradnim osebam je pri nas skoraj vedno povezano z opitostjo storilca, bodisi da gre pri tem za kazniva dejanja bodisi za lažje oblike kot so prekrški. Na podoben način pa se konfliktom pridružujejo tudi vpleteni. Le-ti so iniciatorji, sodelavci s stranskimi vlogami, podpihovalci ali pa docela »nedolžni opazovalci«, ki sicer v redu opravljajo svoje dolžnosti, pa zaradi nepričakovanega reagiranja drugih, povzročajo nasilno odzivanje zlasti zoper nadzorne organe.

Nasilje v družini. Če je kje največ vpletanja v viktimološki cikel od strani oziroma od tretjih oseb, je to lahko predvsem v družini. V družini skoraj niso mogoči odnosi le med dvema vlogama. Vsaj ne v izključni in čvrsti obliki, marveč se jim pridružujejo še druge. Ob recipročnosti vlog se razvijajo tudi ljubosumnost, sovraštvo, tekmovalnost, strah, odklanjanje, sprejemanje itd. in v dosti družinah je veliko konfliktov iz različnih vzrokov. Zato preučevanja dejanj ne gre ločevati od žrtve, storilca in tretjih oseb. V družinsko psihodinamiko se torej verjetno bolj kot v katerikoli drugo vmešavajo vpleteni, ki so obenem tesneje in bolj povezani med seboj, pogostokrat tudi z grozljivejšimi posledicami in znatno emocionalneje kot v prenekaterih drugih primerih.

Prispevek v premoženjskem kriminalu. Če je pri nasilju prevladujoča motiviranost za udeležbo čustvenost, kakorkoli vzpodbujena in povzročena v medsebojnih dogodkih, predvsem poznanih ljudi ali živečih v stalnih razmerjih, je pri vpletanju v premoženjske zadeve osrednja značilnost korist, gmotna prednost — skratka vrednost. Če gre pri nasilju vendarle za neke pogledé, ideale, dominacijo zaradi vsiljevanja

vedenjskih vzorcev itd., je vpletenost v konvencionalni lastninski kriminal dosti bolj razumska, manj impulzivna in bolj premišljena. Izjema od tega je poškodovanje tuje stvari.

Vpleteni imajo pri **gospodarskem kriminalu** zelo različne vloge, kolikor niso v posameznih primerih zelo blizu vlogam resničnih storilcev in povzročiteljev pojavov ali glavni nosilci kaznivih dejanj. Sicer pa so napelejalci, pomagači ali organizatorji. Med njimi se pojavljajo tudi odgovorne osebe v delovnih organizacijah, ki dajejo nezakonite ukaze in napotila, po katerih drugi postajajo storilci. Pri tem se največkrat dogaja, da ne gre za individualno oz. zasebno korist, marveč za različne malverzacije, ki pripadajo kolektivne prednosti. Zato niso redki pojavi, ko se celotno poslovanje spremeni, ali v iskanje skupinskih koristi z izigravanjem ali obhajanjem predpisov ali pa posamezniki v skupinskem vzdušju nepoštenosti, malomarnosti in neodgovornosti iščejo individualne koristi. Nastaja stanje, ki je tako, da ponekod postaja nepoštenost na delovnem mestu že kar normalno ravnanje.

Druga deviantnost (kriminalnost). Iz posamične razpršenosti po raznih vrstah kriminala, lahko na podlagi kazuistike sklepamo, ne le, da ni človeškega ravnanja, marveč tudi ne kaznivega dejanja in sploh deviantnosti, v katero ne bi na tej ali drugi strani ali pa kar s pomembnimi prispevki nastopali ljudje z vlogami, ki jih imenujemo »vpletenost«, čeprav redkeje kot pri tistih, ki smo posebej omenjali.

5. Vrste viktimizacije in sodelovanje vpletenih

Z znanjem o žrtvi prihajamo do ugotovitev o primarni, sekundarni in terciarni viktimizaciji in zlasti znotraj primarne o vzajemni oškodovanosti in še posebej do morebitnih dejanj, pri katerih sploh ni žrtev (vsaj nekateri tako pojasnjujejo nekaj prepovedanih ravnanj). Zato se pojavljajo vprašanja v kolikšnem obsegu in kako se vpleteni vmešavajo:

— v osebno in neposredno viktimizacijo žrtve (tudi takrat, kadar ne gre za ljudi),

— kakšni so njihovi prispevki v posredni oškodovanosti, pri kateri storilec pred dejanjem ni imel razmerij z oškodovancem in prav tako ne vpleteni, kolikor ni deloval na strani storilca,

— kako so se vpleteni zadržali v vzajemni viktimizaciji obeh v paru, ki sta vsak s svoje

plati prevzela oboje: vlogo žrtve in vlogo storilca hkrati in to drug proti drugemu, in

— kakšne so bile njihove vloge pri drugih, manj številnih oškodovanih?

Tako so vpleteni sodelovali v primarni viktimizaciji s 66,1 %, sekundarni 22,2 %, terciarni 10,5 % in dejanjih »brez žrtev« 1,2 %.

Nam se je pokazalo smotrno razločevanje **treh oblik (primarne) viktimizacije**, in sicer: neposredne ali osebne s 73,5 %, posredne, neosebne oz. predmetne s 24,1 % in vzajemne s 2,4 %.

Osebna in **neposredna vpletenost** je torej najpogostejša in obenem tudi **kot lastnost osebne in neposredne viktimizacije**.

Za osebno in neposredno viktimizacijo je značilna personaliziranost razmerij, v katerih so udeležene tudi tretje osebe. Vpleteni pogosto sodelujejo že od začetka razvoja viktimogene psihodinamike. Le-ta se pogosto začne zaradi njih, na njihovo pobudo, po njihovih prizadevanjih, z njihovimi prispevki na eni ali drugi strani kriminalnega para, kar dokazuje zbrana kazuistika. V kasnejši posledici imajo nemajhen pomen, čeravno so lahko njihovi vplivi, v katerikoli fazi medsebojnih interakcij zelo nedolžni, manj vidni ali celo manj pomembni. Nasprotna stran v paru pogosto nima pregleda nad psihosocialnimi dogajanja druge strani, zato je sodelovanje vpletenih pri osebni ali neposredni viktimizaciji čestokrat močno zabrisano ali celo skrito. To toliko bolj, kolikor bolj so razmerja med ljudmi intimna, diskretna, čustvena ipd.

Neosebna, posredna (ali predmetna) viktimizacija je oškodovanost v odsotnosti na kraju dejanja, je ogrožanje v določeni socialni razdalji in ob storitvi dejanja žrtev ni navzoča. Zato tu ni telesnih poškodb, ni nasilja nad ljudmi, je pa nasilje nad njihovimi stvarmi, ugledom, častjo, premoženjem, pravicami itd. Na storilčevi strani imajo vpleteni od »nedolžnih opazovalcev« do sotorilcev še vloge napeljevalcev, pomagačev, izvajalcev in spodbujevalcev in najrazličnejše druge, s katerimi na tak ali drugačen način prispevajo k razvoju dogodka. Na storilca največkrat delujejo ohrabrujoče, kajti v nasprotnem primeru marsikdaj sploh ne bi prišlo do kaznivega dejanja.

Pojavov, pri katerih se posamezniki vpletajo v takšne **posledice**, ki so **usodne za oba v paru**, ni mnogo. Čeprav niso številni pa povzročajo oškodovanost za oba, kar je razloček od drugih oblik. V vseh drugih primerih je škoda le na eni strani, »žrtvovanost« nastaja kot vloga le pri tistih, ki so to »dopustili«. Tu pa je obojestranska oz.

vzajemna. Značilno je, da so udeleženci tu bolj množični, kajti »medsebojno obdelovanje« pri pretepih in prepirih vedno privablja podpihvalce tako na začetku kot na koncu, kolikor se zaplet tega viktimiziranja sploh ne začne zaradi vzpodbujevalcev in podpihvalcev. Zato se tudi dogaja, da se medsebojno viktimizira drug par, in ne tisti, ki bi se moral po etiološki zasnovi. Medsebojna oziroma vzajemna viktimizacija je lahko tako osebna in neposredna kakor tudi posredna oziroma predmetna.

S sekundarno viktimizacijo so oškodovane kake organizacije, kot so pri nas npr. delovne organizacije, društva, pravne osebe itd. Žrtev pri tem ni osebna, ampak skupinska, kolektivna (lahko je tudi družina), podjetniška itd. Vpleteni se tudi pogosto pojavljajo sicer v dokaj nedolžnih vlogah, toda njihov moralni prispevek ni nezanemarljiv. Ustvarjanje vzdušja dopustnosti, ugodnih predkriminalnih situacij, malomarnosti in neodgovornosti, ki preraščajo že kar v normalno stanje, je vedno posledica delovanja v kakki skupini ali v okolju posameznikov. Njihovih navad se nalezejo tudi drugi, ki zapadejo kriminalu ter individualni in skupinski nepoštenosti.

Terciarna viktimizacija zadeva predvsem dejanja, ki niso naperjena zoper posameznika in skupino, marveč ogrožajo dobrine kot so: javni red, javna varnost, državna varnost, družbeni red, družbeni mir, pravni red, javnost nasploh itd. Vloge vpletenih pri terciarni viktimizaciji so podobne kot pri drugih. Tudi pri njih gre za vzpodbujanje, pomoč, napeljevanje in sploh za ustvarjanje položajev, v katere »pahnejo« predvsem druge, da postanejo storilci kaznivih dejanj.

Prevladujoča razlaga pojma **dejanj »brez žrtev«** zastopa stališče, da je tovrstni kriminal mogoč le, če obsega menjavo dobrin ali uslug med odraslimi, ki se o tem sporazumejo za čas, ko ta zamenjava poteka.⁵ To pa ni edino pojmovanje tega vprašanja. So še razne druge opredelitve, tja do stališč, da take kriminalitete in viktimiziranosti sploh ni. Vpleteni v naši kazuistiki na tem področju iščejo koristi predvsem zase, še posebno ker je »žrtev« dvomljiva ali je ni, oziroma je imaginarna in nevidna. Kaže tudi, da bi včasih vpleteni morali biti prej storilci ali vsaj sotorilci, kot pa to, kar jih imenujemo v tem raziskovanju.

⁵ Bedau, poročilo na viktimološkem simpoziju v Jeruzalemu 2. do 6. 9. 1973, s. 9, tipkopis.

6. Morfološke značilnosti vplivanja na »dvojico«

Čeprav so vplivi na kriminalno dvojico, ki povzročajo kaznivo posledico, zelo različni in segajo od telesnega, prek psihičnega, moralnega in še do kakšnega drugega delovanja, se za naš namen nakazujejo predvsem naslednje oblike: povzročitev preddeliktne stanja 28,8 %, sodelovanje — sotorilstvo 19,1 %, pomaganje 13,8 %, zapeljevanje 13,1 %, ljubezenski vplivi 9,6 %, neustrezno opravljanje dolžnosti 9,1 %, kaznovalnomaščevalni posegi 2,6 % itd.

»Vpleteni« ne bi bili to kar dokazujemo da so, če ne bi ustvarjali **preddeliktne situacij**, v katerih se nekaj zgodi, vendar tako, da drugi odigrajo glavno vlogo in ne oni sami. Pogosto je težko ugotoviti ali je bilo tako vzdušje naklepno pripravljeno ali pa gre za splet okoliščin, v katerih so vpleteni enako podobno žrtve razmer, le da so v posameznih okoliščinah imeli dejavnejšo vlogo. Na splošno pa bi lahko rekli, da so v dosti primerih vpleteni psihično, telesno, moralno ali kako drugače močno sodelovali pri oblikovanju razmer ali vsaj posameznih okoliščin, v katerih so drugi nato štel za potrebno, da nekaj store, posredujejo, vplivajo ali na tak ali drugačen način uredijo neko stanje, četudi s kaznivim dejanjem. Neredko so tovrstni viktimološki ciklusi tako zapleteni, da **bi lahko bil žrtev kdorkoli med njimi, tudi tisti, ki je postal storilec ali tisti, ki se vpleta od strani.**

Za »sodelovanje« je dokaj značilno telesno in manj psihično prispevanje k posledici dejanja. Po svojih oblikah je zelo različno in se navadno končuje nasilno. Čeprav so lahko telesne poškodbe na prvem mestu pa je pri tovrstni udeležbi vendarle dosti kaznivih dejanj zoper upravljanje družbenih sredstev in naravna bogastva s poneverbami na čelu, veliko je tatvin, poškodovanja tuje stvari, goljufij in nekaterih drugih kaznivih dejanj zoper družbeno in zasebno premoženje. S pomaganjem pretežno nastopajo znanci, torej osebe, iz že tako ali drugače vpljanih razmerij. Če pa ne, je »poznanstvo« posredovano. Zato se je v tem smislu pokazala ne le slojevska, marveč tudi določena nacionalna povezanost. Pomoč, napeljevanje, organiziranje, vspodbujanje itd. so dejavniki, ki imajo za marsikoga tudi pri kaznivem dejanju človeško pozitivno, prijateljsko in solidarnostno socialno vsebino, zlasti je bilo to očitno pri nezakonitih vselitvah.

V **napeljevanje ali zapeljevanje** se vključujejo sodelavci, predpostavljene znanci, sorodniki, prijatelji in sploh bližnji, ki imajo vpliv na storilca. Storilec jim navadno zaupa, zanj pomenijo avtoriteto in neredko se je težko odreči nasvetu, predlogu, nagovarjanju, prepričevanju, zapeljevanju itd., še posebej, ker se dejanje pogosto kaže kot usluga, ki pomeni ali povračilo druge usluge, ali zagotovilo za nekaj, kar je treba šele pričakovati od napeljevanca. Drugačen je seveda položaj, v katerem imata koristi tako storilec kot napeljevalec in oba pričakujeta določene, predvsem materialne prednosti.

Pri vplivanju z **ljubezenskimi in spolnimi sestavinami** gre za dvoje: po eni plati predvsem za zadovoljitev spolne potrebe in za sodelovanje vpletenega pri tem, kar je predvsem domena moških in tega ni toliko, po drugi pa za najrazličnejša dejanja, storjena zaradi ljubezenske prikrajsanosti, ljubosumnosti, maščevanja, tekmovalnosti, povračila, jeze proti istemu spolu, ali tako moških proti ženskam kot žensk proti moškim. Večina vpletenih se tu s svojimi vlogami nakazuje v zelo diskretnih in osebnih razmerjih. Ker so ustvarili odnose z nekim drugim partnerjem, je vedno nekdo prizadet zaradi njihovega ravnanja in želi zadevo kakorkoli urediti ter se pogosto maščevati, ali nad partnerjem ali, toda redkeje, nad tistim, ki je to stanje povzročil. Zaradi tega včasih **prihaja do vzajemne ali do dvojne viktimizacije. Z vzajemno viktimizacijo storilec in žrtev poškodujeta drug drugega, vpleteni pa ostane nedotaknjen in ob strani, oziroma v ozadju. Dvojna viktimizacija pa je kadar pride do poškodovanja žrtve in vpletenega.**

Najpogostejša oblika tovrstne viktimodinamike je »ljubezenski trikot«, ki ga predstavljajo: storilec — vpleteni — žrtev. Vpleteni je ključna oseba, zaradi katere pojav sploh nastane.

Spričo dokaj splošnega vzdušja malomarnosti in neodgovornosti v naši družbi je število **zanemarjanja dolžnosti** razmeroma majhno. Tako imenovane terciarne in sekundarne viktimizacije res ni veliko in na teh dveh področjih sta pričakovane in dejanske močno v nasprotju, čeprav se v zadnjih letih močno poudarja doslednost v pregonu gospodarskih škodljivcev in strogoost v rabi sankcij. Vpleteni zato zelo poredkoma prihajajo zaradi svoje udeležbe pred sodišče. V glavnem so za pojave odgovorni tisti, ki so znatno bližje (fizični) »storitvi« dejanja. Morda jih včasih doseže disciplinska odgovornost, toda njihovih prispevkov v genezi kriminala, četudi niso vedno naklepni in vidni, ni mogoče prezreti

v naših razmišljanjih. Kar pa je najbolj nevarno je to, da s svojimi ravnanji pogosto ustvarjajo in oblikujejo splošno vzdušje malomarnosti, neodgovornosti, nedelavnosti, nediscipline itd.

Maščevanje, povračilo, prizadejanje škode, ustvarjanje težav ter podobna reagiranja na nekaj, kar je bilo komu prej storjenega kot zlo, v vsakdanjem življenju niso redkost. Vpleteni povzročajo razmere v katerih so viktimizirani drugi ali pa vsaj pri tem enakovredno sodelujejo. To se pogosto dogaja v družini, sorodstvu, med prijatelji itd. V teh skupinah so razmerja dostikrat tako načeta, da so spopadi vsakdanji način reševanja stanja, ki je viktimogeno in se dostikrat sploh ne ve, kakšno vlogo bo kdo imel. Pri tem je kaznivo dejanje lahko čisto slučajna posledica skupinske dinamike, ki bi lahko imela drugačen razplet in je zato kaznivo dejanje v bistvu izid s popolnoma drugačno zasedbo. Zato bi bil vpleteni včasih lahko tudi storilec ali žrtev.

7. Poskus tipološke klasifikacije

V viktimološki ciklus ali kriminoviktimopsihodinamiko se torej čestokrat vključujejo tudi osebe, ki imajo različen pomen, vloge in prispevke v vseh fazah tega procesa, od pobude za dogodek do posledice dejanja in še kasneje. To pomeni, da niso brez vrednosti za nastanek pojava. Ker jih ni malo in ker veliko število ljudi postaja žrtev ali storilec samo zaradi njih, ali pa z njihovim sodelovanjem, menimo, da se jih je treba prav tako lotevati z določenim klasificiranjem za istovrstne namene kot to delamo za žrtve in storilce, kajti vse tri vloge (kjer so) pomenijo s kaznivim dejanjem zaključeno celoto.

Zato jih poskušamo tipologizirati po naslednjih izhodiščih:

— **Normativno** kot: napeljevalce, pomagače in organizatorje (glej npr. člen 23, 24 in 26 KZ SFRJ).

— **Po razmerju do dvojice** kot: delujoče samo na eni strani ali »posamezne«, delujoče na obeh straneh ali »skupne«, ponavljalce ali nepopustljive in nepoznane ali slučajne.

— **Po jakosti prispevka**: aktivne in pasivne, posredne in neposredne, prikrite oziroma latentne in nedoločne.

— **Po »krivdi« udeleženi in odgovornosti** kot: nedolžne ali brez prispevka, sporazumne ali konsenzualne, sodelujoče in bolj »krive« kot storilec.

— Po nekaterih najbolj značilnih **biopsihosocialnih lastnostih** kot: agresivne oziroma bojevitte, maščevalne, zvičajne, simulantske in posebej še alkoholomane.

Tipologija se po kakšnih posameznostih tudi prekriva. Kot drugje prav tako v njej ni docela čistih tipov, ki bi se pojavljali samo v eni zvrsti. To tudi ni bil naš namen, ker smo izbrali več izhodišč za poskus klasifikacije, ki že same po sebi zahtevajo poglobljeno raziskovanje in razvijanje tovrstnega znanja ter merjenje in preučevanje njihovih prispevkov. Toda že naš poskus kaže na dokaj široko področje njihove udeležbe.

Vsako tako obravnavanje pa terja vključevanje več znanosti, podobno kot je to v kriminologiji, viktimologiji, penologiji, kriminalistiki in drugih disciplinah o deviantnem vedenju, ki se lotevajo tipologij za svoj namen.

8. »Induktologija« — predlog za razvijanje znanja o vplivanju na storilca in žrtev

Viktimokriminogenega kompleksa in kakršnihkoli psihodinamičnih procesov kaznivega dejanja samo na relaciji kazenske dvojice ni mogoče preučevati brez prispevkov drugih oseb, ki kakorkoli delujejo, bodisi na žrtev bodisi na storilca, bodisi na razmere ali na vse hkrati in s tem povzročijo kaznivo dejanje. **Z vpletenimi se razširja krog oseb, ki v kaznivo dejanje vlagajo svoje prispevke.** Le-ti neredko nosijo ključ v rokah za razlaganje pojava. Dostikrat pojava, storilca in žrtve brez njih sploh ne bi bilo. Viktimodinamski ali kriminogenetični proces se včasih z njim sploh prične in ga ne bi bilo, če bi izostali s svojimi deleži.

Zato jih mora upoštevati tudi etiologija kriminalitete, ki jih je doslej zanemarjala in se jim izogibala pod vtisi kriminoloških teorij in nedovršenosti viktimoloških izhodišč. Ker pa so nekje v sredi in med njima, velja to področje zastaviti samostojno, bolj načrtno in celovito. Vpleteni pogosto sodelujejo v ustvarjanju »naelektrenih« razmer, za kriminal ugodnega vzdušja, nediscipline in malomarnosti pri delu, neodgovornosti, razmetavanja, brezbržnosti, neurejenosti, kriznosti, splošne neposlušnosti in nepazljivosti itd. Oziroma bolje rečeno, vpleteni so neredko kreatorji kriminogenega ali viktimogenega stanja (odvisno s katere plati gledamo na pojav ali z žrtvine ali s storilčeve) in ustvarjalci oziroma oblikovalci preddeliktne položajev.

Z razvojem viktimologije, njene teoretične in ne le praktične konceptualizacije opuščajo pri-

mat storilca in začenjajo z razmeroma velikim zanimanjem obravnavati »kriminalni par«, »kazensko dvojico« itd. kot celovito dinamičnost razmerij med žrtvijo in storilcem. S storilcem in žrtvijo vendarle poskušajo razumevati psihodinamični proces med obema stranema kolikor-toliko enotno in poglobljeno. Toda to še vedno ni povzročilo podiranja starega kriminološkega znanja o etioloških in drugih vprašanjih. **Spremljajočega znanja nekazenskih oziroma nepravniških disciplin, ki bi »vpletene« preučevale, obravnavale in pojasnjevale**, podobno kot kriminologija storilce in viktimologija žrtve, **pa sploh še ni**. S tem prispevkom pa želimo dokazati, da dvojica ni edina, ki kakorkoli ustvarja posledice. Kazenski par je pogosto, to kar je postal, sam »žrtev« vpletenih ali tretjih oseb, je njihova igrača, ali pa je eden od njiju, oziroma kar oba, orodje subjekta v ozadju. Mehanizmi obvladovanja para po tretjem so često perfidni, zahrbtni, načrtni, težko ugotovljivi, prikriti, skriti za drugimi nameni, ne kažejo se vedno kot telesno sodelovanje, ampak kot čustveni, psihični, gmotni in drugačen vpliv. To ne izhaja vedno iz jasno manifestiranega interesa vpletenih, marveč tudi iz njihove strukture osebnosti, tipa človeka, družbenega statusa in vloge, življenjskega stila itd., kar je lahko pomembno za kriminalni par. Vpleteni se **včasih več kot enakovredno pridružujejo obema glavnima protagonistoma, ki ju vidimo le ob posledici**. S svojimi prispevki k dejanju se pojavljajo kot tisti, ki se vpletajo z vzpodbujanjem k nekim dejavnostim, z napeljevanjem, s povzročanjem nečesa, prišepetavanjem, vmešavanjem, izzivanjem, sprožanjem raznih situacij, razvnanjem strasti, z navdihovanjem, usmerjanjem, prepričevanjem, izsiljevanjem, manipuliranjem s kom ali s čem, dominiranjem in prevladovanjem nad nekom, s sodelovanjem s kom ali pri čem, z izražanjem svojih nagnjenosti, ali podpiranjem kakšnih lastnosti drugih, s povzročanjem tveganja, podrejanja, sodelovanja itd., z ustvarjanjem tekmovanja, apatičnosti, letargičnosti, depresivnosti, agresivnosti in sploh razpoloženja, ki ogroža, spodbuja, navdihuje itd. hotenja drugih k določenim reakcijam itd.

Druge spodbujajo s svojim čustvovanjem, pomilovanjem, omalovaževanjem, jezo, s kaznovalnimi tendencami, izrazi nesprejemanja, odklanjanja itd. in sploh z ustvarjanjem konfliktnih situacij, v katere »pade« eden ali oba udeleženca kriminalnega para in **postane, čeprav je morda storilec — njihova žrtev**.

Njihovi prispevki k posledici so še v prenašanju in opazovanju kriminoviktimogenega stanja, motiviranja za kakšno ravnanje, vzdrževanju konfliktnih položajev, napetega stanja, s povzročanjem ljubosumnosti, osebne prizadetosti in prikrajšanosti v ponosu, ugledu, časti itd. tja do vzdrževanja nedopustnih razmerij.

Prav tako delujejo v konfliktnih položajih z izražanjem kakšnih zahtev, s posredovanjem tendencioznih informacij, lažnih vesti in žalitev, ustvarjanjem razburljivih scen, nedovoljenih, neustreznih, nepravilnih in nezaželenih navad (tudi na delovnih mestih in pri opravljanju poklica), povzročanjem zdrah, puščanjem drugih »na cedilu« ali v položajih v katere so jih speljali z ustvarjanjem sumov, dajanjem potuhe, s podpihovanjem itd.

Dosedanje znanosti o deviantnem vedenju in njegovih posledicah z oškodovancem vred, niso imele posebnega posluha zanje razen kazenskega prava in še to le v najvidnejšem delu ali najbolj manifestativnih simptomih tako, da jih zaznava komaj desetino tistih, ki smo jih upoštevali po naših merilih. Toda to ne more biti ustrezna ocena pomembnosti celotnega področja, ki se odkriva, če globlje preučujemo kako in zakaj sploh nastaja kriminalnost. Mehanizmi njihovega odkrivanja so namreč omejevalno selektivni.

Zato se zavzemanje za načrtnejše, smotrnejše, zlasti pa večrazsežno ter interdisciplinarno preučevanje ter **raziskovanje »vpletenosti« kaže kot nujna potreba**. Toda to najbrž nista več kriminologija in ne viktimologija, ker je subjekt čisto drugi in njegove vloge popolnoma drugačne, kajti pri tem ne gre za storilstvo (kriminologija) in ne za žrtvovanost (viktimologija). To dvoje ima vsak svoje področje pozornosti in s tem seveda tudi svojo znanost (pri čemer se ne spuščamo v to ali je viktimologija samostojna znanost ali del kriminologije). **Obravnavanje vpletenosti v njenem širokem diapazonu različnosti prispevkov bi imenovali »induktologija«**.

Naziv je izpeljan⁶ iz latinskega izraza *induco*, *inducere*. V rimskih pravniških besedilih je namreč ta glagol vedno povezan s pojmi, ki pomenijo npr.: vpeljati, zapeljati, nekaj nekam

⁶ Pri izbiri najustreznejšega izraza je sodeloval dr. Janez Kranjc, docent za rimsko pravo na Pravni fakulteti v Ljubljani, ki je za raziskavo v ta namen pripravil tudi pravnoetimološko pojasnilo.

O tem glej še izraze *induco*, *inductio*, *inducere*, *inductor* in razlage v Mirko Divković: *Latinsko hrvatski Riječnik*, Zagreb 1900, s. 519 in 520 in v drugih virih.

pripeljati, napeljati, do česa pripraviti, vzbuditi, sprijazniti se, naučiti, v zмотo spraviti, povzročiti, uvesti, spodbuditi, povzročiti da do česa pride itd. Pri izbiri izraza smo izhajali iz njegovega zgodovinskega pravnega pomena. Podobno kot je bilo to pri besedah »crimen« iz katerega je nastala beseda kriminologija, oz. »victima«, ki je bila podlaga za viktinologijo, se je beseda induktologija pokazala ustrezna tudi za naš namen.

Induktologija naj bi tako bila novo znanje o vzročnosti, pojavnih oblikah, lastnostih ljudi, dinamiki medosebnih razmerij in posledicah vplivanja na storilca in žrtev kaznivega dejanja ali na oba hkrati, pri čemer se vpleteni, kot jih imenujemo, večinoma s svojimi dejavnostmi in prispevki niti ne vmešavajo v neposredno ustvarjanje dogodkov, marveč predvsem pri drugih povzročiteljih prehod na dejanje.

Zaradi njih, kjer nastopajo, ne gre več samo za »kazensko dvojico«, marveč za triadičen odnos med vlogami treh vrst udeležencev.

Induktologija kot veda o vplivanju na odločitve in o ustvarjanju položajev, primernih za (kaznivo) dejavnost drugih, o oblikovanju priložnosti za (deviantno) ravnanje in sploh o vmešavanju v razmerja soljudi, se v svojih razsežnostih nakazuje v dveh smereh: restriktivno in ekstenzivno.

V restriktivnem pomenu bi to bila v bistvu »kriminološka« induktologija, ki se ukvarja le s tistimi vplivi in dejavnostmi vpletanja, ki se končujejo s kaznivimi posledicami in ki dopolnjujejo kriminologijo in viktinologijo kot znanostjo o kriminalnem paru v celovitejše znanje o t. i. kazenski trojici (criminal tryad).

V ekstenzivnem pomenu pa bi lahko obravnavali kakršnokoli delovanje, s katerim prihaja do sprememb v razmerjih ljudi, ki so se zanje odločili zaradi vplivov drugih, pa so prišli v težave in stiske zaradi svojega vedenja, ki pa največkrat ne sega v »kriminalno cono«.

Ljubljana, 27. 10. 1984.

LITERATURA

Obširni seznam uporabljene literature je priložen elaboratu raziskave, tu so le viri, ki zadevajo navedbe v tem sestavku.

1. Bedau, H. A.: Are there really crimes without victims? *International Symposium on Victimology*, Jerusalem 1973. 12 str.
2. Danziger, K.: *Interpersonal Communication*. New York: Pergamon, 1976, 238 s.
3. Schultz Le Roy G.: The Victim — Offender Relationship, *Crime and Delinquency*, Hackensack 14 (1968) 2, s. 135—141.
4. Ule, M.: Socialno-psihološki vidiki avtoritete. *Anthropos*, Ljubljana (1977) 5—6, s. 69—89.

UDC 343.9

»Inductology« — The Knowledge of Influences Exercised on the Criminal Couple

Pečar, dr. Janez, Professor of Criminology, Institute of Criminology

In relationships of a »criminal couple« there are often other people who are equally involved and whose contribution to the consequence resulting from this involvement is of various extent. This role, denoted as »involvement« can be very important for the development of psychodynamics arising between the victim and the offender, i. e., for the rise of victimological cyclus.

For the purpose of research, 6116 judgements from the criminal court proceedings of the first and the second degree were examined; it was found that there were 572 incidents in which the third persons were involved and contributed in various ways either to the victimization or to the commission of crimes.

»The involved« do not participate only in crimes against persons but also in other types of criminality, be it as individuals, be it in group. They are found in primary, secondary and tertiary victimization. They are involved in crimes from personal interests, group or someone else's interests, either episodically, i. e., occasionally or after longstanding relationship with one or both within the »couple«. It may happen that »the involved« later becomes one of the offenders or victims, or conversely, that those who are otherwise expected to be one of the »criminal couple« become »the involved« and for this reason escape criminal justice or are at least very hard to prosecute. »The involved« are procurers, instigators, helpers, accomplices, organizers, etc. and exert,

according to their role a certain influence-less physical than mental and emotional-on the relationship between the offender and the victim or influence only one in the couple. Typological classification of »involvement« takes into consideration: motivation for involvement, types of involvement, relationships toward the criminal couple, etc.

With research on »the involved« a new field of criminology has opened up which could become

in the future, besides victimology, an independent discipline, notably due to the fact that it deals with criminal offence from the viewpoint of a criminal »tryad« and could be called **inductology**, which is argued by the research. The study contributes to the conception of theoretical approaches for the development of new knowledge and focuses the attention of criminal justice and theoretical views on the importance of »the third person«, besides dealing with the »criminal couple«.